

О. В. Мудренко,
здобувач кафедри політичної економії
обліково-економічних ф-тів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто проблему бідності та становлення соціальної держави в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціальна, правова держава, демократія, громадянське суспільство, бідність.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается проблема бедности и построения социального государства в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: социальное, правовое государство, демократия, гражданское общество, бедность.

ANNOTATION. In the article the problem of poverty and alteration of the social state in Ukraine is examined.

Key words: social, legal state, democracy, civil society, poverty.

Постановка проблеми. Рівень розвитку будь-якої сучасної країни визначають такі параметри, як стан економіки, виробництво ВВП, наявність експортного потенціалу, стабільність грошово-кредитної політики, високі стандарти та державні гарантії у соціально-культурній і духовній сферах. Але однією з головних ознак самодостатньої цивілізованої, розвиненої держави є соціальний і матеріальний стан її народу, рівень його проживання, його достатки, реальні доходи та здатність до саморозвитку і прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної держави та подолання бідності знайшли своє відображення у працях таких відомих учених, як О. М. Лоцихіна, О. В. Скрипнюка, Е. М. Лібанової, А.-К. Сена та ін.

Постановка завдання. Боротьба з бідністю завжди була актуальною темою. Актуальною настільки, що Європейський Союз 21 січня 2010 року офіційно відкрив Європейський рік боротьби з бідністю та соціальною ізоляваністю. Ст. 1 Конституції України визначає нашу країну як «демократичну, соціальну, правову». Однак в Україні, за даними Рахункової палати, існує близько 26 % людей, які виживають на суму менше прожиткового мінімуму. Тому необхідно дослідити, які основні риси прита-

манні соціальної, правовій, демократичній державі і як ці риси співвідносяться з поняттям бідності, а також визначити основні напрями подолання бідності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість учених визначають соціальну державу як таку, що прагне і здатна здійснити політику, спрямовану на забезпечення громадянських прав для всіх членів суспільства, гарантування умов для гідного життя людей, а також створити умови для вільного і всебічного розвитку особистості та забезпечити реалізацію втілених у законній формі інтересів кожного громадянина у поєднанні з інтересами всього суспільства [1].

З наведеного визначення випливає така класифікація основних рис соціальної держави: 1) конституційні гарантії забезпечення основних громадянських прав особистості; 2) наявність багатогалузевої економіки з численними формами власності; 3) синтез планових і ринкових механізмів регулювання виробництва; 4) турбота з боку державної власності про забезпечення загальної зайнятості населення; 5) доступність освіти; 6) державна підтримка малозабезпечених верств населення; 7) наявність дійової системи охорони здоров'я та соціального захисту. Отже, метою соціальної держави є забезпечення гідного існування всіх громадян [1].

На думку російського академіка Т. Тимофеева, «повноцінна демократія включає демократію політичну і соціальну, вона невіддільна від курсу на забезпечення прав людини, її основних соціальних потреб». Тому не виправдано протиставляти одне одному поняття свободи та справедливості, оскільки остання неможлива поза політичною свободою та демократією, а демократія неможлива без соціальної справедливості, що й підтверджується поєднанням цих цінностей майже у всіх документах ООН [1].

Сутність держави як політичної організації особливо яскраво виявляється в її співставленні з громадянським суспільством, яке включає все багатство соціальних відносин за межами політичного устрою. Держава і громадянське суспільство постають як єдність форми та змісту, де форма є правовою державою, а зміст — громадянським суспільством [7].

Правова держава — це така держава, в якій на основі чинного права реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому, де держава і людина несуть взаємну відповідальність згідно з чинним законодавством [7].

Громадянське суспільство — це співтовариство рівноправних людей, пов'язаних позадержавними (позаполітичними) відносинами, в якому держава забезпечує можливість кожному бути власником, користуватися економічною свободою і надійним соціальним захистом, а також брати активну участь у політичному житті.

Структуру громадянського суспільства утворюють:

- недержавні соціально-економічні відносини та інститути (власність, праця, підприємництво);
- сукупність незалежних від держави виробників (приватні фірми тощо);
- громадські об'єднання та організації;
- політичні партії і рухи;
- сфера виховання і недержавної освіти;
- система недержавних засобів масової інформації;
- сім'я;
- церква тощо [7].

Правова держава не подібна конституційній, хоча в сучасних умовах здійснення конституційного ладу є необхідною її передумовою. Особливе значення тут має верховенство закону і відповідальність, пов'язана з актами державної влади, — відповідальність, яка поступово розширюється і поглиблюється [2]. Дещо ширше визначення правової держави дає О. В. Скрипнюк. На його думку, під правовою державою слід розуміти державу, в якій «здійснюється верховенство закону, неухильно охороняються права і свободи громадян, панує соціальна справедливість».

Правовій державі притаманні такі риси [7]:

- 1) верховенство права та панування закону;
- 2) постійне утвердження суверенітету народу як єдиного джерела державної влади;
- 3) здійснення чіткого розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову з обов'язковим забезпеченням системи стримань і противаг;
- 4) реальне забезпечення реалізації прав і виконання обов'язків людини і громадянина;
- 5) загальнодозволеність у відносинах особи з іншими суб'єктами (дозволено все, крім того, що прямо заборонено законом) і чітке визначення повноважень держави, її органів, службових і посадових осіб;
- 6) взаємна відповідальність особи і держави;
- 7) організація ефективного контролю та нагляду за здійсненням законів і режимом законності.

Соціальна держава обов'язково повинна бути правовою і демократичною. Спільність між правовою і соціальною державою полягає в тому, що обидві покликані забезпечити благо кожного окремо взятого індивіда: чи шляхом запровадження правових гарантій громадянських і політичних прав особистості та встановлення чітких меж можливого втручання, як це робить правова держава, чи соціальною безпекою та матеріальними умовами вільного і гідного існування своїх громадян, як це робить соціальна держава [1].

Отже, не випадково в Конституції України поняття «соціальна», «демократична», «правова» держава поєднані в одній статті. Після прийняття Конституції 1996 р. Україна як держава вже не має іншого шляху, окрім як реально гарантувати основні ідеї соціальної держави, зокрема достатній життєвий рівень для кожного громадянина, соціальну рівність можливостей, надання соціальної допомоги [1].

Економічні цілі сучасної держави зумовлюють відповідні напрями її економічної політики. Для сучасних держав характерним є визначення цілей їх економічної політики з ґрунтуванням на таких базових суспільних цінностях, як людина, її права та свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством; державність, добробут населення та національна безпека; становлення громадянського суспільства тощо [3].

Ґрунтуючись на аналізі соціально-економічних функцій держави у трансформаційний період, з урахуванням перспективи формування соціально орієнтованої економіки, деякі автори вважають, що головними напрямками державної економічної політики, через які реалізується механізм державного регулювання економіки, є: приватизація й акціонування, розвиток малого підприємництва, забезпечення соціального захисту населення. Саме ці напрями насамперед забезпечать реалізацію стратегічних цілей державної політики — розвиток людського потенціалу, зниження рівня бідності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки й інтеграції України в Європейський Союз [3].

Світовий досвід свідчить, що державна політика у сфері економіки має формуватися і реалізовуватися на основі дотримання таких принципів [3]:

1) конституційність та законність — реалізація політики здійснюється відповідно до конституції та законів держави, підзаконних актів на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень і відповідальності між органами державної влади та суб'єктами економічної системи суспільства;

- 2) забезпечення цілісності та єдності економічного простору на всій території держави;
- 3) єдність цілей, напрямів, завдань і механізмів реалізації державної економічної політики;
- 4) комплексний підхід до реалізації державної економічної політики;
- 5) взаємодія і співробітництво органів державної влади із суб'єктами економічної системи суспільства у процесі реалізації державної економічної політики;
- 6) наступність державної економічної політики на різних етапах її здійснення;
- 7) максимальна наближеність надання послуг до рівня їх споживання на основі розподілу повноважень між рівнями публічної влади;
- 8) всебічна підтримка та гарантування прав суб'єктів економічної системи суспільства з боку держави;
- 9) стимулювання тісного співробітництва між органами державної влади та суб'єктами економічної системи суспільства у розробленні та реалізації заходів щодо економічного розвитку;
- 10) невтручання або обмежене (як правило, на основі закону) втручання органів державної влади у господарську діяльність суб'єктів економічної системи суспільства тощо.

Соціальна політика будь-якої країни має бути спрямована на розширення системи охорони здоров'я, установ з планування сім'ї, забезпечення базової освіти і соціального забезпечення. Відомий індійський вчений-економіст, лауреат Нобелівської премії А.-К. Сен наголошує, що проблема голоду неможлива в країнах з ринковою економікою та розвинутою демократією [4].

Але попри всі досягнення цивілізації, бідність і голод залишаються одними з найсерйозніших проблем людства. Адже за умов, коли світовий дохід щороку зростає в середньому на 2,5 %, число громадян, що живуть у бідності, збільшується. Якщо у 1990 р. 2,718 млрд осіб жили менш ніж на 2 дол. США на день, то у 1998 р. кількість бідних з таким доходом становила 2,301 млрд. Крім того 1,2 млрд людей живуть менш як на 1 долар на день. У списку найнеблагополучніших країн лідирує Афганістан, де також 92 % неписьменного населення [4].

Натомість у США — країні, де демократія набула найбільшого розвитку, за період президентства Б. Клінтона з 1993 по 2000 р. було створено 22,2 млн нових робочих місць, безробіття

знизилося з 7,5 % у 1992 р. до 3,9 % у 2000 р., досягнувши найнижчих показників за 30 років. 15 млн сімей отримали додаткові податкові пільги, а мінімальна зарплата була збільшена з 4,25 до 5,15 доларів за годину, що привело до збільшення зарплати 10 млн американців. Значно зросли інвестиції в нові освітні технології: з 23 млн доларів у 1993 році до 769 млн доларів у 2000 р. За рахунок створення додаткових можливостей для пошуку роботи знизилась частка отримувачів допомоги в межах системи державної допомоги з 14,1 млн осіб у 1993 р. до 6,3 млн — у 2000 р. тощо [5].

В Україні на кінець 2010 р. розмір мінімальної заробітної плати згідно даних Держкомстату склав 922 грн. Розмір допомоги по безробіттю в середньому на одного безробітного у вересні 2010 р. становив 750 грн [6]. Згідно інформації офіційного сайту Національного банку України, на 31 грудня 2010 р. НБУ встановив наступний офіційний курс гривні до долару США, відповідно до якого 1 USD дорівнював 7,96 грн. Нескладно підрахувати, що частка громадян нашої країни опинилась на межі бідності і існує менше ніж на 3 дол. США на день. Такий стан створює неприпустиму ситуацію, коли за межею бідності часто опиняється найманий працівник.

Нестачею коштів вважається дохід людини менше прожиткового мінімуму, який щорічно при прийнятті Державного бюджету розраховується на основі споживчого кошику, і який на сьогодні визначає межу бідності. На жаль, споживчий кошик для розрахунку прожиткового мінімуму в Україні не переглядався з 2000 року і потребує негайної актуалізації. Фактичний прожитковий мінімум у розрахунку на одну особу в січні 2010 року становив 881 гривню. Експерти ООН вважають, що мінімальна вартість споживчого кошика повинна бути не менше 17 USD США на добу. За оцінками ООН в Україні налічується 2 % абсолютно бідного населення. За даними Світового банку, рівень бідності в Україні коливається в межах 8—10 %. За даними Рахункової палати України рівень бідності в Україні за 9 місяців 2010 року виріс на 0,4 % з 26 % до 26,4 %. Тобто на суму нижче за прожитковий мінімум в Україні живуть 12,5 млн чоловік.

Згідно ст. 48 Конституції України «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Очевидним є те, що одержуючи допомогу по безробіттю у розмірі 750 грн на місяць, дуже важко підтримувати достатній життєвий рівень. Це також підтверджу-

ється тим, що з року в рік зменшується чисельність населення нашої країни, яке складало, згідно даних Держкомстату України, у 2007 р. — 46 млн 615 тис. осіб; у 2008 р. — 46 млн 373 тис. осіб; у 2009 р. — 46 млн 116 тис. осіб; на 01.12.2010 р. — 45 млн 796 тис. осіб [6]. За таких обставин важко назвати нашу державу «демократичною, соціальною, правовою» як це закріплено ст. 1 Конституції України.

Висновки. Розшарування українського суспільства на багатих і бідних сприяє нестабільності, погіршенню економічної ситуації, зростанню протестних настроїв і знищує середній клас, який у провідних демократіях світу є основою економіки. Боротьбу з бідністю необхідно почати з корегування споживчого кошика. У Європейській комісії також вважають, що у боротьбу з бідністю повинно входити забезпечення населення робочими місцями, підвищення рівня мінімальної заробітної плати, рівень безробіття в країні не повинен перевищувати 2,5—3 % (приблизний рівень тимчасово непрацюючих, які шукають собі іншу роботу).

Подальші дослідження сконцентровано над аналізом досвіду зарубіжних країн з проблеми подолання бідності.

Література

1. *Скрипнюк О. В.* Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: Монографія. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. — С. 19—28.

2. Теория государства и права: Хрестоматия: В 2 т. Т. 1. Государство / Автор-составитель М. Н. Марченко. — М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. — 488 с.

3. *Лоцихін О. М.* Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. — К.: ТОВ «Видавництво «Юр. думка», 2008. — С. 236—240.

4. *Довбенко М. В.* Сучасна економічна теорія (Економічна нобелелогія): Навчальний посібник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2005. — С. 229—230.

5. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. / [С. В. Степаненко, С. Н. Антонюк, В. М. Фещенко, Н. О. Тимочко]; за ред. проф. С. В. Степаненка. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 554—555.

6. <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. *Осауленко О. І.* Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. — К.: Істина, 2007. — С. 21—23.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2011